

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Rêverie vertaalt zich in deze context als de vakbekwaamheid van de analyticus om gedurende lange periodes een verhoogde psychische ontvankelijkheid voor onderbroken en ongedroomde dromen van de analysant aan te houden. Bions O is een toestand van in-het-hier-en-nu-zijn, die doet denken aan 'intuïtie' (Jung), en 'emergence' (Stern).

Hoofdstuk 5 *What's true and whose idea was it?* verbindt de vooraf bestaande 'lege', (later persoonlijk te denken) bioniaanse gedachte — die als 'lege' structuur tevens de universele, onpersoonlijke, wetenschappelijke waarheid in het onbewuste vormt, bijvoorbeeld de depressieve positie of het oedipuscomplex — met de individuele waarheid, die analysant en analyticus vervolgens in hun analytische derde ontdekken.

In de hoofdstukken 3 *A new reading of the origins of object relations theory*, 6 *Reading Bion*, en 7 *On holding and containing, being and dreaming*, leest Ogden excerpten uit Freud, Bion en Winnicott op een eigen, verfrissende manier.

In hoofdstuk 8 *On psychoanalytic writing*, beschouwt Ogden analytisch schrijven als het samengaan van een origineel psychoanalytisch interpreterend idee, met het schrijvend scheppen bij de lezer 'van iets als een analytische ervaring' zoals in een sessie; of zoals het ruiken van een aroma, het ervaren van een kunstwerk...

De schrijver kan niet weergeven wat hij ervaren heeft. Hij kan alleen trachten een gelijkaardige ervaring bij de lezer te creëren. Zijn schepping dient een levende conversatie te zijn tussen het feitelijke van de klinische sessie en het gecreëerde, dat als analytische derde een eigen bestaan gaat leiden en het begin is van een nieuwe ontwikkeling.

In hoofdstuk 2 *What I would not part with* bespreekt Ogden de waarden waarvan hij zichzelf in een analyse nooit wil distantiëren: menselijkheid, authenticiteit, betrouwbaarheid, levendigheid en het '«(nog) niet weten van O». Behalve hoofd-

stuk 2 werden alle hoofdstukken tussen 2002 en 2005 reeds gepubliceerd in de *International Journal of Psychoanalysis*. Voor de lezer die geabonneerd is op dit tijdschrift brengt het boek dus weinig nieuws. Zeker in zijn recentere werken over rêverie, dromen en de analytische derde, spoort Ogden met Jungs ideeën, onder andere over intersubjectiviteit (al wordt Jung nooit geciteerd).

Ogden slaagt erin psychoanalytisch werken begrijpelijk te maken als een menselijke relatie met een welbepaalde doelstelling en methodiek, waarin wetenschappelijke kennis, kunde en 'kunst' schouder aan schouder samengaan: sámen werken in onbewuste en bewuste, scheppen, (helpen) evolueren naar grotere psychische volwassenheid.

Een klein punt van kritiek is dat de verschillende hoofdstukken weinig onderlinge samenhang hebben, behoudens de inspiratie vanuit Bions *Learning from experience*, wat echter in de titel van het boek niet tot uiting komt.

Ogden zal vooral gewaardeerd worden door intersubjectief geïnspireerde psychoanalytici. Voor hen, maar ook voor anderen, durf ik het boek warm aanbevelen.

De vrouw, het donkere continent?

Bespreking van

Christa Rohde-Dachser (2003). *Expedition in den dunklen Kontinent — Weiblichkeit im Diskurs der Psychoanalyse*.

Bibliothek der Psychoanalyse. Gießen: Psychosozial-Verlag; ISBN 978 3 89806 092 2, 341 pp., €39,90

GERTIE BÖGELS

Het doel van de *Bibliothek der Psychoanalyse* is een discussieforum te vormen dat de psychoanalyse als basiswetenschap, als

onderdeel van de humaniora, als cultuurwetenschap en als klinische theorie en praktijk nieuwe impulsen moet geven. Bij de ontwikkeling van haar therapeutische activiteiten heeft de psychoanalyse haar geesteswetenschappelijke, cultuuranalytische en politieke vermogens verwaarloosd. Men wil opnieuw ruimte scheppen voor de dialoog met aanverwante wetenschappen, waarbij de herontdekking van de klassieke psychoanalytische werken onmisbaar is. Daarnaast is het zaak dat de psychoanalyse haar eigen instrumenten ontwikkelt voor wetenschappelijke toetsing. Het boek *Expeditie naar het donkere continent* — verwijzend naar Freuds overbekende typering van ‘de vrouw’ — is voorzien van een verzorgde literatuurlijst, een korte verklarende woordenlijst, een bronvermelding van de zeventien fraaie kleurenillustraties — van Marilyn Monroe tot een ‘caput Medusae’ — en een uitvoerig namen- en trefwoordenregister.

Christa Rohde-Dachser, socioloog en psychoanalytica, sinds 1987 hoogleraar aan het fameuze Institut für Psychoanalyse van de universiteit van Frankfurt en leernalytica bij de Deutsche Psychoanalytische Gesellschaft (DPG), wil in dit werk niet het ‘raadsel vrouw’ oplossen, maar de patriarchale wortels van de psychoanalyse opdiepen, de conceptualisering van het begrip ‘vrouwelijkheid’ binnen deze wetenschap aantonen en daarmee ruimte voor een nieuwe dialoog tussen de geslachten scheppen. Het boek is opgedragen aan Margarete Mitscherlich, bekend als de vrouw van de man die het Duitsland van na de Tweede Wereldoorlog omschreef als de *vaterlose Gesellschaft*. Een in de context zeer passende opdracht. In het voorwoord geeft de auteur aan hoe haar aanvankelijke poging het vrouwelijke in de traditionele psychoanalyse aan kritisch onderzoek te onderwerpen, strandde op het gegeven dat er binnen de algemene psychoanalytische theorie nauwelijks een categorie te vinden is ‘die niet diepgaand vervlochten is met de denksjablonen van het patriarchaat’ (p. XIII, vert GB).

Deze gegevenheid houdt in dat men bij het onderzoek naar de psychoanalytische geslachtsverhoudingen het patriarchale fundament daarin nadrukkelijk moet reflecteren, wil men niet het gevaar lopen dat juist te bevestigen. Pas na deconstructie van de algemene theorie van de psychoanalyse, waarin deze opvattingen van vrouwelijkheid zijn ingebed, is een reconstructie onder een ander voorteken mogelijk. De auteur ziet de psychoanalytische methode zelf als het belangrijkste instrumentarium waarmee een dergelijke ontcijfering van de geslachtsideologie kan plaatsvinden. Met andere woorden: de latente geslachtsspecificiteit van de theorie van de psychoanalyse kan slechts met eigen middelen worden opgehelderd. Hiermee komt er ruimte voor de dialoog tussen beide geslachten over de vervreemding die de geslachtsrol hun opdringt, waarbij de wensen en fantasieën van beide geslachten niet bij voorbaat worden verstikt en waarbij er niet langer sprake is van ‘de man’ of ‘de vrouw’ maar van mannen en vrouwen en hun wederzijdse identificatie. Daarmee zou tegelijkertijd het ‘genitale primaat’ — tot nog toe in de psychoanalyse de fallus — als bepalende factor vervangen worden door overwegingen over wat ‘mannelijkheid’ en ‘vrouwelijkheid’ zouden kunnen betekenen in de speelse ruimte die zich dan opent. De auteur spreekt hier van ‘de utopie van de nieuwe ruimte’, tegemoetkomend aan diegenen die slechts node afstand doen van het ‘eerbiedwaardige psychoanalytische theorema’. Zij bekent dat haar afdaling in de patriarchale krochten van de psychoanalytische denktaboes niet zonder agressie en niet zonder angst verliep. Men zou kunnen zeggen dat Rohde-Dachser de Orpheusmythe tot een happy end brengt: Euridice is niet langer gedoemd tot een eeuwigdurend schimmig bestaan in de onderwereld. Zijzelf vergelijkt het ontwikkelingsproces van het vrouwelijke in de psychoanalyse als de menswording van de sfinx: het einde van het ‘raadsel vrouw’ — van de vrouw als het donkere continent naar het

donkere continent als de ›onbewustheid‹ in het psychoanalytisch discours. In een aangenaam onpartijdig aandoende taal wordt de dieptepsychologische samenhang tussen het freudiaanse fallisch monisme en het schijnbaar onoplosbare ›raadsel vrouw‹ onthuld.

Expeditie naar het donkere continent is een breed opgezette cultuurhistorische en psychoanalytische studie over de ontwikkeling van het vaderbeeld naar het begrip vrouwelijkheid in het psychoanalytische discours, vanaf Freuds onbewuste fantasieën over het vrouwelijke en diens thans modern aandoende tijdgenoot Karen Horney, via Helene Deutsch, naar het feministische perspectief van Nancy Chodorow en Luce Irigaray. Het onderhavige boek is gepland als eerste deel van een reeks over psychoanalyse en geslachtsdifferentiatie onder Rohdes mederedacteurschap. Wat het boek aantrekkelijk maakt en doet uitzien naar de vervolgstudies, is de levendige beschrijving van wat de auteur zelf duidelijk als een fascinerende tocht in het onbewuste van de psychoanalytische theorievorming beleeft en waarin ze de lezer weet mee te slepen, zonder te vervallen in trivialiteit. Het is de vrucht van jarenlange interactie van een hoogleraar/leeranalytica met een kritisch gehoor uit de beste traditie van een universitaire psychoanalyse. Een standaardwerk voor de lezer die geanimeerd is geraakt door de symposiumuitgave ter gelegenheid van Karin Mispelbloms veertigjarige activiteit in de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse, *In den beginne was de vrouw* (Deben-Mager 2006), en die verlangt naar wetenschappelijke verdieping en het Duits daarbij niet schuwt.

Literatuur

DEBEN-MAGER, M. M. & VERHEUGT-PLEITER, J. E. (2006) *In den beginne was de vrouw — Psychoanalytische inzichten ten aanzien van de vrouwelijke identiteit*. Assen: Van Gorcum.

›Wat wil de vrouw‹: feministische visies op vrouwen

Bespreking van

Ellen L.K. Toronto, Gemma Ainslie, Molly Donovan, Maurine Kelly, Christine C. Kieffer & Nancy McWilliams (red.) (2005). *Psychoanalytic reflections on a gender-free case: into the void*. Londen/New York: Routledge. ISBN 978 1 58391 789 3, 328 pp., £ 29,95

FROUKJE SLIJPER

Psychoanalytic reflections on a gender-free case: into the void is verschenen ter gelegenheid van de twintigste verjaardag van Women, Gender, and Psychoanalysis, een afdeling van de American Psychological Association. Alle bijdragen zijn al eens eerder gepubliceerd en geschreven door feministische psychoanalytici. Het boek start met een opmerkelijk vignet van Ellen Toronto: namelijk een behandeling van een patiënt die genderneutraal wordt beschreven. Tijdens het lezen van deze casus valt het me zwaar een gevoel over de patiënt te krijgen, waardoor ik ervaar hoe sterk de bril van de gender is. Dit is ook de bedoeling van de auteurs, die de lezer bewust willen maken van de *gender bias*, waardoor klinisch materiaal altijd vertekend wordt waargenomen op grond van de door eenieder gehanteerde patriarchale wereldvisie. De baby, zegt Toronto is er niet mee bezig of hij een jongen of een meisje is, maar anderen kunnen geen contact maken als zij de gender van de baby niet weten. Dit komt omdat ieder mens onbewust een verschillend patroon heeft om op een meisje of een jongen te reageren. We voeden onze kinderen op in overeenstemming met de culturele normen, die historisch gezien gebaseerd zijn op mannelijke dominantie en vrouwelijke onderwerping.